

ИНГЛИЗ ТИЛИДА “FOOT ” ЛЕКСИК-СЎЗ ҲОСИЛ ҚИЛУВЧИ УЯНИНГ “МОСЛАМА” СЛОТЛИ ФРЕЙМ ТАҲЛИЛИ

Г. Р. Мамадалиева

Андижон давлат педагогика институти

АННОТАЦИЯ

Ушбу тадқиқот когнитив тилшунослик соҳаси бўйича амалга оширилди. Тадқиқот инглиз тилининг соматик лексикасига йўналтирилган бўлиб, ундан мақсад бизни ўраб турган оламда тил эгалари ўзларини қандай қабул қилишлари ҳақида ўзига хос тасаввурга эга бўлишдир.

Калит сўзлар: концепт, оламнинг когнитив манзараси, оламнинг лисоний манзараси, лексик сўз ҳосил қилувчи уя, фрейм модель, слот, пропозиционал схема, пророзиция

Ҳозирги кунда алоҳида эътибор инсоннинг тили ва тафаккури ўртасидаги боғлиқликка қаратилган тилни ўрганишга антропоцентрик ёндашув янада долзарб бўлиб бормоқда. эътибор марказий тушунчаларидан бири концепт бўлмиш когнитив тилшунослик каби йўналишда бу ёндашувга айниқса алоҳида эътибор қаратилмоқда.

Концептларни татқиқ қилишда соматизмларга, яъни инсон танаси аъзоларини англатувчи сўзларга тобора кўпроқ эътибор қаратилмоқда. Чунки соматизмларни ўрганиш тил эгаларини бизни ўраб турган оламда ўзларини қандай қабул қилишлари тўғрисида тасаввур беради.

Инглиз тилида foot сўзи анчайин тор маънога эга- бут. Оёқ аъзо сифатида leg сўзга мос тушади. Leg – ушбу тана аъзосининг барча йиғиндиси – бут (foot), тўпик (ankle), болдир (lower leg), тизза (knee), сон (thigh)ни англатувчи сўздир. Лекин, изланишлар шуни кўрсатдики, foot сўзи кўплаб миқдордаги ясама сўзларга эга бўлган бир пайтда, leg сўзи деярли дериватлар ҳосил қилмайди. Бундан шундай хулосага келиш мумкинки, ўзбек тилида бунга ўхшаш функциялар учун умумий оёқ сўзи ишлатилсада, инглиз тилида айнан foot оёқнинг энг функционал қисми ҳисобланади. Шунинг учун бизнинг ишимизда foot таҳлиliga кенг ўрин берилади ва унинг маъноси бут эмас, балки оёқ сифатида талқин қилинади.

Oxford Dictionary of Current English луғатига кўра foot сўзи бта лексик-семантик вариантга (ЛСВ) эга:

1). The lowest part of the leg, below the ankle, on which a person or animal stands – *оёқнинг инсон ёки хайвонни тик тутиб турувчи, тўпиқдан пастдаги энг қуйи қисми.*

2) Тик холатдаги бирор нарсанинг қуйи қисми.

3) Тўшакнинг оёқ тарафда жойлашган қисм.

4) дюмга (33,48 см) га тенг ўлчов бирлиги

5) (шеърятда) метрнинг базавий бирлигини ташкил қилувчи бўғинлар йиғиндиси.

б) (феъл, оғзаки нутқ) ҳисобни тўламоқ

Биз томондан ушбу сўзнинг 1-2-3- ва 4- лексик-семантик вариантлари (ЛСВ)га мансуб бўлган 72 та сўз бирикмаси топилди. Энг кўп сонли сўз бирикмалари 1-ЛСВга тегишли бўлиб, 60 тани ташкил этади. 2-ЛСВ бта, 3- ва 4-ЛСВлар эса 3тадан сўз бирикмаларига эга эканлиги маълум бўлди. 5-6-ЛСВларга мансуб сўз бирикмалари эса биз томондан аниқланмади. Ушбу ЛСВларнинг ҳар бири *foot* умумий фреймининг алоҳида субфреймларини ҳосил қилади. Қуйида ушбу субфреймларнинг бири бўлган “ Оёқнинг инсон юрганида босадиган тўпиқдан пастки қисми” номли 1-ЛСВнинг “мослама” слотли 11 та сўз бирикмаларининг таҳлили келтирилади.

. “Мослама” слоти унинг орқали ўз навбатида бир нечта пропозицияларни (кейинги ўринларда П) ҳосил қилувчи бир дона “мослама-предикат-объект” пропозиционал схемани (кейинги ўринларда ПС) ҳосил қилади: “оёқ қўйиш учун мослама”-**footboard I**- масалан, поезднинг, оёқ қўйгичи - a narrow platform on which to stand or brace the feet- транспортнинг оёқни қўйиб чиқадиган энсиз зиначаси. (*On its return journey at 5:30 pm it ran back on the slow up line and into Loughton siding where there was a raised platform some 60 ft long at coach footboard height, for milk churns to be loaded on the daily milk train. The railway men: Wolverton 1838-1986. B. West*) **footrest**- a support for the feet- оёқ қўйгич .(*I sit beside Crilly on the footrest. Deliria. A. Hall*). **footplate**- the platform in the cab of a locomotive on which the engineer stands to operate the controls- локомотивни бошқараётган поезд машинистининг оёқда тик турувчи жойи. (*Mr. Reynolds second premonition again took place on the footplate of №43106 leaving Bridgnorth. (Railway ghosts and phantoms. W.B. Herbert.)*) “устида юришга мўлжалланган мослама” **II- footbridge**- a bridge designed for pedestrians- пиёдалар кўприги.

(*Anabelle scrambled across the footbridge to the other side of the canal. (A tale of anabelle Hedgehog. S. Lawhead)*); “тана аъзосини тутиб турувчи мослама” **II- footing (foothold)** -a place providing support for the foot in standing or climbing- Оyoqning turishi

yoki chiqishiga yordam beruvchi joy, taglik, oyoqqo'ygich. (*The cat spat suddenly, startling her and almost making her lose her footing on the branch, but Virginia kept her head as well as her footing, and , pulling back one of the branches forming the fork, lifted the cat free. (The challenge book of brownie stories. R. Moss; At last she was through, with a narrow foothold on the side of the boat. Only two can share. A. Murray)* “инсонлар тана аъзоси ёрдамида унда харакатланадиган мослама” **П-footpath (footway)**- a path or track for pedestrians –сўқмоқ, йўлак, пиёдалар юриш жойи, тротуар. (*Outside on the footpath he stood like a stone reading the letter. Amongst women. J. McGahern. Cross and turn right on footway back to Hundred House. Outdoor Action*) “Оёқнинг остига қўйиладиган мослама” **П- footstool**- a low seat or a stool to rest the feet of a seated person- курсида ўтирган одам оёқларини қўйиши учун мўлжалланган стулча (*A friend of mine had their grandmother living with them - I remember her sitting in her special chair, her feet on a footstool, with people getting her this and that. (The reluctant Samaritan. W. Beechey)*; “Оёққа кийиладиган мослама” **П- footwear (footgear)**- clothing worn on a person's feet- оёқ кийим, поябзал. (*Whatever footwear you choose, it needs to be comfortable and give your feet proper support. Outdoor Action. Boots are the only sensible footgear for this expedition, which in places traverses rough and rocky ground. Wainwright in the limestone dales. A. Wainwright*) “Тана аъзоси ёрдамида ўйналадиган мослама” **П-foot bag**- a small bag usually made of patches of leather or similar material and stuffed with pellets- одатда чарм куроклардан ёки шунга ўшаш нарсалардан қилинадиган ва ичи қийқимлар билан тўлдириладиган кичик тўп. (*Dragonfly Foot bags is the premier brand of high quality, handmade foot bags (hacky sacks) in the U. S. and abroad. Dragonfly foot bags. Internet- дўкон эълони*) “Оёқни қўйишга мўлжалланган мослама” **П- footwell**- a space for the feet in front of a seat in a vehicle or aircraft-автотранспорт ёки самолётдаги ўриндик қаршисидаги оёқлар учун мўлжалланган чуқурлик. (*WPC Susan Larkin, 24, said she had taken cover in the foot well of her police car as bullets hit the vehicle. [Scotsman]. u.p., n.d., World affairs material*) “Оёқнинг иссиқлигини сақловчи мослама” **П-foot muff**- a muff used to keep the child feet warm- бола оёқларини иссиқ сақлаш учун ишлатиладиган муфта. (*The Bugaboo Foot muff keeps your child warm, protected and adds a dash of color to your stroller. Bugaboo International B. V. Интернет-магазин рекламаси*)

Юқоридаги таҳлил кўрсатиб турибдики, “foot” сўзидан салувчи бирикмалар ичидан “мослама” уясини хосил қилувчи аниқ гуруҳларни ажратиш олиш мумкин. Бундан ташқари, ушбу

субфрейм “восита-предикат-объект” пропозиционал схемаси билан характерланади.

Шу тарика мақолада айнан foot сўздан ясаладиган бирикмалар учун ҳос бўлган субфреймларнинг баъзиларининг ўзига ҳосликлари кўрсатиб берилди.

REFERENCES

1. Бабушкин А.П. Типы концептов в лексико – фразеологической семантике языка – Воронеж, Изд. Воронежского университета [Types of concepts in lexico – phraseological semantics of the language Voronezh. Voronezh University publishing House] 1996.
2. Бабушкин А.П., Стернин И.А. Когнитивная лингвистика и семасиология [Cognitive linguistics and semasiology Monography] Монография. – Воронеж: ООО “Ритм” 2018
3. Во’tayev Sh. English – Uzbek, Uzbek – English Dictionary Tashkent. “O’qituvchi” – Nashriyot – matbaa ijodiy uyi. 2013
4. Карасик В.И. Языковой круг: Личность, концепты, дискурс [Language circle: personality, concepts, discourse] – Волгоград: Перемена, 2002
5. Кондаков Н.И. Логика. [Logics] М., 1954
6. Крючкова Н.В. Лингвокультурное варьирование концептов. [Linguacultural variations of concepts] – Саратов: Научная книга, 2005.
7. Мамадалиев А. Ўзбек тилининг изоҳли луғати 5 жилди Т., “O’zbekiston nashriyoti” 2020. [Explanatory Dictionary of the Uzbek language]
8. Попова З.Д., Стернин И.А. Когнитивная лингвистика. (Cognitive linguistics) – М: Восток – Запад, 2007
9. Раҳматуллаев Ш. Ўзбек тилининг изоҳли фразеологик луғати [Explanatory phraseological Dictionary of the Uzbk language “O’qituvchi” pub. House] Т., “Ўқитувчи” нашриёти, 1978
10. Сафаров Ш. Когнитив лингвистика [Cognitive linguistics Jizzak “Sangzor” pub. House] Жиззах “Сангзор” нашриёти, 2006
11. Стернин И.А., Попова З.Д. Полевая модель концепта // Введение в когнитивную лингвистику. [Field model of the concept // Introduction to cognitive linguistics] – Вып. 4. – 2 – е изд. испр, и доп. – Кемерово, 2009
12. Хашимов Ғ.М. К Теории метаязыка транслатологии: Таржиманинг лингвокогнитив, коммуникатив – прагматик ва лингвокультурологик аспектлари To the theory of the metalanguage of translatology: Linguocognitive, communicative pragmatic and linguacultural aspects of translation. Materials of the Republican scientific –

practical conference Республика илмий – амалий анжумани материаллари тўплами Андижон, “Andijon nashriyoti – matbaa МЧЖ”. 2015 21 – 25 б.

13. Hornby A.S Oxford Advanced Learners Dictionary of Current English Oxford University press 2000 Кунин А.В. Англо – русский фразеологический словарь [English – Russian phraseological dictionary] Изд. 3 – е, испр, в двух книгах. М., “Сов. Энциклопедия”, “Sov – Encyclopedia ” 1967

14. Юсупов Ў.Қ. Теоретические основы сопоставительной лингвистики [Theoretical foundations of contrastive linguistics] Т., “Фан”, 2007

15. Юсупов Ў.Қ. Концепт ва лингвокультуре атамалари хусусида: On the terms concept and Linguocultureme Қиёсий – чоғиштирма, типологик ва умумий тилшуносликнинг долзарб муаммолари Problems of comparative – contrastive, typological and general linguistics (Республика илмий – амалий анжумани материаллари) [Republican scientific – practical conference] Андижан 2010, 9 – 15 б.